

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Historisk-filologiske Meddelelser **XIII**, 2.

ÓLÁFR ÞÓRDARSON
MÁLHLJÓÐA- OG MÁLSKRÚÐSRIT

GRAMMATISK-RETORISK AFHANDLING

UDGIVEN

AF

FINNUR JÓNSSON

KØBENHAVN

HOVEDKOMMISSIONÆR: ANDR. FRED. HØST & SØN, KGL. HOF-BOGHADEL

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1927

HÁSKÓLI ÍSLANDS

ÚR BÓKUM FINNS JÓNSSONAR

Indledning.

En af det 13. århs. mest tiltalende skikkelser indenfor litteraturens område er Sturlungen ÓLÁFR ÞÓRÐARSON HVÍTASKÁLD.

Han var søn af Snorres broder Þórðr Sturluson og dennes frille Þóra, hvis herkomst er ukendt. Þórðr havde med hende 5 børn, hvoraf Olaf synes at have været den ældste; en anden søn var den berømte historiker og skjald Sturla (1214—84)¹. Olaf er vel født ved år 1210 på Staðr på Snæfellsnes. Om Olafs opvækst vides intet. Men han må have studeret i sin ungdom, ved omtalen af hans død i Isl. ann. kaldes han subdjakn, »en klærk af den lavere præstegrad, der bistår den forrettende præst under messe-tjenesten, tænder lysene, fremfører svarene osv.«². Det er klart af Olafs skrift, som her udgives, at han har kunnet latin særdeles godt, været en »velstuderet klærk«; men at han har udført nogen kirkelig tjeneste, derom forlyder der intet.

Det første, man hører om Olaf, er at han, da omtr. 16 år gammel, var tilstede hos sin farbroder Snorre i det bekendte gæstebud i julen 1226 (vinteren Sandvetr 1226—27)³, men der fortælles intet mere om ham ved den lejlighed. 1225 havde hans fader købt Hvammr i Hvammsfjorden og flyttede straks derhen. Det har da været Olafs hjem,

¹ Sturl. I, 48.

² A. C. Bang: Udsigt 1887, s. 180.

³ Sturl. I, 386.

og her træffer man ham 1228, da Sturla Sighvatsson af lagde et mindre venligt besøg dér, fornærmet over, at Þórðr havde skaltet og valt med familjegodordet. Det kom egentlig ikke til kamp, og affæren endte med en foreløbig fredstilstand, grið, hvorved Olaf fremsagde gridformularer. Heraf ses, at han allerede nu, omtr. 18 år gammel havde syslet med lovkyndighed og lovformularer, hvilket forklarer, at han — langt senere — blev lovsigemand. Fem år senere huserede Órækja Snorres søn i de vestlige egne og udøvede endogså hærværk i Hvamm hos Þórðr, sin onkel; for at modarbejde ham og hindre ham i yderligere voldsfærd samlede Þórðr en skare og sendte sine to sønner Sturla og Olaf til søs til Reykjahólar (hvor Órækja havde slået sig ned); dér tog de hele 'boet' (kvæg osv.) og førte det bort; der skete noget mere, hvorunder Olaf viste sin bestemthed. Han drog så til Bjarnarhöfn (på det nordlige Snefjældsnes) med alt det bortførte kvæg og var der om sommeren med mange mænd. Det endte dog med at Olaf og Órækja forligte sig med hinanden; Olaf gav ham 'selvdömme', men Órækja slog en streg over hele sagen og lovede Olaf sit venskab¹. Olaf begav sig igen til Hvamm. Dette er den eneste tildragelse af krigerisk eller ufredelig art, som Olaf deltog i; den endte på en smuk måde og viser Olafs fredelige sind. En anden ubetydelig sag forefaldt lidt efter, hvorunder Olaf atter viste sit fredelige sind². Endnu en tredje sag fortælles³ kort efter dette; en af præsterne — han hed Jon — søgte til Þórðr i Hvamm for at få hans bistand. Þórðr vilde ikke høre på ham; da tyde Jon til Olaf, og denne siges da at have givet ham et råd i

¹ Sturl. I, 463—67.

² Sst. 471—72.

³ Sst. 475—76.

forblommede udtryk om at slå sin modstander ihjæl, hvad der også skete. Olaf hjalp Jon efter tildragelsen. Dette er den eneste gang, at den mindre heldige side af Sturlungekarakteren viser sig hos Olaf. Året efter, 1235, da Órækja og hans mænd belejrede Reykjaholt, var Olaf dér, men der meddeles intet om hans deltagelse, og det endte med forlig¹. Vinteren 1236—37 bode Olaf på Snorres gamle gård Borg; »han havde flyttet derhen om foråret efter Snorres råd«². Året 1237 døde Þórðr, og da han kort før sin død delte arven mellem sine børn, lod han hver af sine sønner, Olaf og Sturla, få 'hundrede hundreder', hvilket var en betydelig sum³. Vinteren før siges Olaf at have digtet en drabe om biskop Torlak, helgenen, og begivet sig i fastetiden til Skalholt for dér at foredrage digtet. På tilbagevejen traf han Snorre, da hos Gissur Þorvaldsson på Reykir, og kom hjem ved påsketid. Der fortælles nu, hvorledes Sturla Sighvatssons spejder narrede Olaf til at røbe, hvad Sturla Sighvatsson vilde vide⁴. Samme år kom det til åben ufred mellem Sturla Sighvatsson og Snorre og dennes tilhængere. Det førte til kampen på Bær i Borgfjorden. Olaf var dér tilstede, uden at der fortælles noget om hans deltagelse i ufreden. Efter slaget overlod man Sturla 'selvdömme'. Blandt andre bestemmelser var den, at Olaf, hvem Sturla betragtede som sin modstander, skulde rejse til Norge⁵. Det samme var, som bekendt, tilfældet med Snorre. Olaf opholdt sig nu i mindst 4 år i udlandet. Den første vinter, 1237—38, opholdt han sig i Nidaros⁶.

¹ Sturl. I, 477.

² Sst. 487.

³ Sst. 492.

⁴ Sst. 493.

⁵ Sst. 496, 498. Fms. IX, 453.

⁶ Sst. 500.

Den følgende vinter var han dér også hos hertug Skule¹. Det var vanskelige tider, da ufreden mellem kong Hakon og Skule nu brød løs, men Olaf har, med sin medfødte takt og fredelige sindelag, vidst at holde sig udenfor stridighederne; man savner iøvrigt nærmere efterretninger om hans færde. Der er ingen tvivl om, at der har været godt forhold mellem ham og kongen; om denne digtede han vist to digte; den hrynrende drupe, hvoraf der findes betydelige rester, er dog nærmest om kongen og ikke om Skule. Han beskylder bæggens uvenner for at have stiftet og vedligeholdt ufreden mellem dem, og han siger: »det var en stor sorg for de mægtige mænd, at fyrsterne stredes indbyrdes, ti altid vil bæggens store kappelyst og magt mindes, så længe jorden holder havet oppe«. At han giver kongen ret overfor Skule viser disse ord: »Sverres ætling fik sejr som ret var; således vilde gud det«. Skule faldt i slutningen af maj 1240. Noget derefter er Olaf rejst til Danmark, hvor han opnåede kong Valdemar sejr og gunst og fortrolighed. Knytlingasaga siger herom: »hos ham (Valdemar d. gamle) var Óláfr Þórðarson og lærte af ham mange kundskaber, og hos ham fik han mange udmærkede fraspagn«². Det sidste sigter vel til Danmarks historie, men vi er ude af stand til nærmere at belyse dette. Det første oplyses delvis ved, hvad Olaf selv meddeler i sin afhandling om runerne; han har bl. a. talt med kongen om runerne og deres brug, og han anfører en (dansk) sætning, »kompi-leret«, d. v. s. lavet, af kongen selv »min herre«. Dette er meget interessant og viser atter, hvor let og taktfuldt Olaf har forstået at omgås de højeste personer. Hvor længe han

¹ Sturl. I, 540.

² Sögur Danakonunga s. 287; jfr. Sturl. II, 143: »hans farbroder Olaf havde været i Danmark hos kong Valdemar, og fået megen hæder af ham«.

har opholdt sig i Danmark vides desværre ikke. Kongen døde 28. marts 1241.

Har Olaf været i kongens hird vinteren 1240—41, er det rimeligst at antage, at han er rejst til Norge kort efter kongens død, og snarest samme sommer tilbage til Island. Men herom savnes efterretninger. Man hører nemlig her efter først noget om ham 1248. Da havde Þórðr kakale magten i Island, og han hørte til den samme side som brødrene Sturla og Olaf (Snorre-siden). Der var således intet mærkeligt i, at Þórðr »tog til lovsigemand, som det hedder, Olaf hvideskjald Tordssön«¹. Han beklædte embedet i en 3-årsperiode, til 1250. Om hans virksomhed i embedet tier kilderne iøvrigt. Det hedder et par år efter, at Olaf da bode på Stafaholt², og der nævnes en Þorsteinn titlingr ved år 1255, som »havde været i lære i Stafaholt hos Olaf Tordssön«³. Når han bosatte sig på denne gård, vides ikke, rimeligvis kort efter sin hjemkomst, og her har han altså holdt skole for unge gejstlige; det må han formodes at have gjort til sin død. Hans afhandling står i nøjeste forbindelse med denne hans virksomhed.

I året 1252 var Olaf atter lovsigemand, men kun dette ene år, idet han ønskede sig fritagen for hvervet og undskyldte sig med svagelighed⁴. En anden grund har dog måske været medvirkende, nemlig den politiske udvikling netop i dette og de følgende år. Det nævnte år kom Sturlungen Þorgils skarðe til Island med kong Hakons »ærinde«. Han henvendte sig først til sine slægtninge, og kom snart til Borgfjorden og gæstede Olaf i Stafaholt. Han sammenkaldte et møde under Höfðahólar (uvist hvor), hvor også

¹ Sturl. II, 104.

² Sst. 150.

³ Sst. 263.

⁴ Sst. 176.

Olaf kom tilstede og, som det synes, ledede mødet; han »stod op og begyndte sin tale med at bede gud beskytte alle de tilstedeværende med sin nåde og miskundhed; bad dernæst om, at alle tog sømmelig imod en så udmærket herre som kong Hakons breve og ærinder; man skulde ikke bære sig ad som mangen en fudentast, at svare højtstående mænds ærinde med dumheder, »hvad gud ikke lade ske her i dag; lad det blive til virkelighed, som er hans vilje og hvad der er bedst for alle«. Dette er et vidnesbyrd om Olafs sindelag¹.

Det hører ikke hid at fortælle sagens gang i den følgende tid. Det anførte viser ikke, at Olaf vilde, at man skulde underkaste sig den norske konge, men det viser et venligt sind og ærbødighed for ham, hvem Olaf jo kendte personlig. Der viste sig at være modstand blandt de tilstedeværende og der kom foreløbig intet ud af sagen. Men Þorgils fortsatte sin agitation for kongen. Den følgende vinter besøgte Þorgils atter Olaf i Stafaholt. Men da blev han om natten overfalden her af Sturla Þórðarson og Hrafn Oddsson; denne sidste var hovedmanden og viste sig lidet forsonlig. »Da rejste Olaf sig og sagde: Det skal I vide Hrafn og Sturla, og alle de, som er i deres skare, at al den skam, som I gör mod gården her og mig, skal afføde hos mig al den vrede, som jeg formår at vise. Jeg skal bede den almægtige gud og den hellige biskop Nikolaus, hvem kirken her tilhører, at han straffe eder for den overlast, I gör. Og jeg synes det passede sig bedre for dig Sturla, at værge Þorgils' plads med dine væbnede mænd, end stå dér, hvor du er nu«. Sturla svarede: »Jeg ved, at du kun vil det gode, men det [3: at jeg ændrer min stilling] vil nu ikke ske foreløbig«. Der blev så underhandlet

¹ Sturl. II, 150 ff.

om forlig mellem Þorgils og hans modstandere, hvortil Þorgils var lidet villig. Da kom Olaf til ham efter at have talt med Hrafn og Sturla og opfordrede Þorgils kraftig til at gå ind på et forlig; han henviser til forholdet til Gizurr og den 'skam', de har at lönne ham, først og fremmest Snorre Sturlusons drab, 'som vi alle var forpligtede til at hævne, hvis vi kunde'; han peger på Gizurr som hovedrjenden — og deri så han ret —; han sluttede sine formaninger med at sige: »Det er en vanskelig sag at finde ud af, frænde, men vælg den udvej, hvoraf der opstår mindst ulykke«. Mange støttede Olafs ord, og enden blev et forlig, som Olaf havde størst andel i. Olafs optræden ved denne lejlighed er meget smuk og ærefuld for ham¹. Det sidste vi hører om ham er, at han frarådede Þorgils året efter at drage til Tværá-leid (ting), åbenbart for at hindre ufred og kamp. Men Þorgils fulgte ikke rådet².

Selv om det, der vides om Olaf, kun er lidet, er det dog tilstrækkeligt til at man kan danne sig et billede af ham og hans karakter. Han hørte åbenbart til den bedre side af Sturlungerne. Han har været meget fredelig mand, der undgik voldsomheder — kun én gang og det som meget ung deltog han i et ufredstogt — og altid vilde stifte fred. Personlig har han været meget vindende, siden han vandt kong Valdemars yndest; herom vidner også de anførte udtryk som Sturlas om ham. Bestemt kunde han dog også være i sin optræden, hvad det ovf. omtalte klart viser. Endelig var han åbenbart meget gudfrygtig. Dette viser også hans afhandling. Alt i alt er han en af Sturlungetidens mest tiltalende personer og minder i meget om sin broder, Sturla. Trofast var han, hvad man kan se af

¹ Sturl. II, 158—64

² Sst. 178.

hans udtalelser om Snorre. Der er ingen tvivl om, at han har elsket ham og hans minde.

Som skjald hører Olaf til de bedste i det 13. årh. Han er mere original i sine kenninger end Sturla, og de er udmærket sammenstillede. Der er flugt i hans vers, og alt det tekniske er fuldkomment. Han er ligeså stor teoretiker som Snorre, af hvem han uden tvivl har lært meget. Hans forståelse af og kendskab til ældre skjalde- (og edda-) digtning fremgår klart af hans afhandling. Han anfører vers af de bedste skjalde fra alle århundreder (jfr. anm. s. 924 i min litt. hist². II), foruden af andre digtere og digte, som vi nu lidet eller intet kendskab har til.

Hvad der er overleveret af hans digtning findes i Skjalde-digtning B II. 104—10. Det er desværre ikke meget. Værdifuldest er de 12 vers af den hrynhende drupe, vistnok om kong Hakon. Denne viser også hans redelige, sundt dømmende sind (jfr. ovf.), samt hans religiøsitet. Et udslag af denne var hans (tabte) digt om Torlak d. hellige, samt digtet om Thomas Becket (hvis det da er af ham), hvoraf kun to kvartvers haves. Desuden haves et vers af et drotkvædet digt om kong Hakon, og 2 vers af et digt om islændingen Arón Hjörleifsson, en mand, der i et vist tidsrum spillede en meget sympatisk rolle. Han blev gjort fredløs i Island, og levede længe i Norge, højt anset. Han døde 1255. Olaf har lært ham at kende i Norge. Ellers kendes intet til forholdet mellem de to. Olaf vides desuden at have digtet om Erik Sveakonge, om Hakon d. unge, Knut jarl Hakonsson og om Valdemar sejr; men alle disse digte er tabte. Endelig haves en lausavísa (om slaget på Láka) og et par versbrudstykker. Nogle af de anonyme vers i afhandlingen er mulig af Olaf. Jfr. herom min litt. hist.

II.

Om Olafs forfatterskab vides intet, bortset fra den afhandling, der straks vil blive behandlet og som her udgives. Men der er et historisk værk, som man kunde være meget tilbøjelig til at tillægge Óláfr, nemlig Fagrskinna. Efter alt at dømme må dette være forfattet i tiden 1230—40 og at stå i et bestemt forhold til kong Håkon, der jo også ellers var litterært interesseret. Værket viser især en bestemt interesse, nemlig for skjaldekvad, og et udstrakt kendskab til disse, hvilket fortræffeligt passer på Olaf. Man kunde da formode, at kong Håkon havde benyttet lejligheden — ligesom hans bedstefader Sverre — til at få en kortfattet skildring af Norges historie ned til sagaen om Sverre. Altså som et slags indledning til denne. Olaf havde rigelig tid til at udføre dette arbejde under sit ophold i Norge, og de skrevne værker, som det forudsætter, kan antages at have været tilstede i Norge. Men dette er naturligvis kun en formodning. En nøjagtig stilistisk undersøgelse kunde mulig føre til et bestemt resultat. Vi vil nu se nærmere på det arbejde, der med sikkerhed tillægges Olaf.

Som allerede anført holdt Olaf en skole på gården Stafaholt, formodentlig i et tidsrum af omtr. 15 år. Noget positivt vides intet derom med undtagelse af, hvad der er anført om Torstein titling. Rimeligvis har undervisningen gældt den 1. del af det almindelige studium, det såkaldte trivium, bestående af grammatik, dialektik og retorik. Af disse 3 fag har det vel fornemmelig været det første — og tildels det sidste —, Olaf underviste i. Det var på en måde også det vigtigste, ialfald det elementæreste.

Det forstår sig af sig selv, at Olaf ikke var i stand til

at give selvstændige lærebøger. Han måtte benytte udenlandske, og det ser man at han har gjort. Hans afhandling består af to afsnit, hvoraf det første handler om sprogets grundbestanddele: lyd og stemme (§ 1), bogstavet (»staven«) og bogstavets egenskaber (§ 2—4), stavelsen og dens egenskaber (§ 5—8), ordenes arter og inddeling (§ 9). Det andet afsnit — indledet med en bemærkning om Donat (§ 10) — handler om talens fejl og alt hvad man bør undgå i talen (skrift), hvoraf dog noget kunde være pryd, især i digt; det er Barbarismus (§ 11), Soloecismus (§ 12), Barbarismus—Soloecismus-fejl, 10 ialt (§ 13), Metaplasmus og dens fejl (§ 14), Scema lexeos (§ 15), Tropus og metaphora (§ 16). Æmnet er således velordnet.

Olafs kilder har man længst fundet; det var da også let nok, eftersom han selv antyder eller angiver dem. For det første afsnit har Priscians bekendte Institutiones været kilden, for det andet Donats Ars major 3. bog, dog er hans Ars minor også, men kun lidet, benyttet. Teksten er dog ikke helt den samme som den i Keils udgave; Olaf må have haft en bearbejdelse deraf med nogle tillæg hist og her; han har vel også haft andre skrifter. Som navnlig B. M. Ólsen har vist, findes ikke få bemærkninger, der genfindes hos Thurot: Notices et extraits de divers manuscrits latins. Meget genfindes også hos Isidor, men denne har næppe været en kilde, Olaf har kendt.

Olaf har i reglen oversat sine kilder ordret eller så godt som ordret, og det ses, at han har forstået dem særdeles godt¹. Yderst sjældent kan en misforståelse påvises, men

¹ Olaf gengiver ofte meningen uden at oversætte ordret. Et oplysende eksempel er følgende:

Stafr er hinn minsti hlutr	Littera est pars minima vocis
raddar samansetttrar, <i>sem rita má</i> ,	compositæ, hoc est quæ constat
ok er stafr kallaðr hinn minsti	compositione litterarum, minima

oversættelsen kan undertiden blive lidt knudret. De grammatisk og dermed sammenhængende betegnelser har han oversat bogstavret: casus = fall; accusativus = rægiligt fall; vocalis = raddar-stafr, consonans = samhljóðandi; constructus = samanhlaðinn; potestas = mátt; pluralis = margfaldligr; substantivus = undirstað- (-stæði-, -støðu-)ligr; jfr. navnene på taledelene i § 9 (f. eks. interjectio = meðal-orping; de fleste af disse navne er endnu i brug i isl. lærebøger). Disse nye ord — om de er lavede af Olaf selv eller om de er ældre (nogle er det vel) kan ikke siges med bestemthed — lyder ikke ildé og de står i reglen godt til sine omgivelser. I nogle tilfælde har Olaf latinske ord med islandske endelser (formera, nóti, púntaðr osv.), men de har vel også været benyttede af hans forgængere. Olaf henter sine eksempler fra islandske digte, skjaldekvad (og eddakvad i nogle få tilfælde). Heller ikke dette er hans originale påfund. Både Priscian og Donat anvender så at sige udelukkende eksempler fra klassiske latinske digtere (ikke mindst Vergil); det er dette, Olaf har efterlignet. Det måtte være et rent kunststykke for ham, at finde passende eksempler. I reglen er det lykkedes ham, men i enkelte tilfælde er hans eksempler mindre heldige, og ialfald i ét strider hans eksempel imod forbilledets. Der findes oftere anonyme vers; hvorvidt Olaf selv har lavet nogle af disse, er uvist; hvor de passer særdeles godt og er så at sige hlutr *eða óskiptiligr* i því, sem autem, quantum ad totam comprehensionem vocis litteratæ . . . raddar. possumus et sic definire: Littera est vox, quæ scribi potest individua.

Man ser, hvor gengivelsen *sem rita má* er her sat ind fra den sidste sætning; man ser også, hvorledes denne sætnings sidste ord: individua er optaget i den foregående sætning *eða óskiptiligr*. Det hele lyder godt og fyndigt hos Olaf, i orig. er det mere vidtløftigt, men meningen er alligevel godt truffen.

efterligninger af det latinske vers, kunde man være særlig fristet til at antage, at Olaf var forfatteren (f. eks. v. 86).

Til Olafs originale bidrag må regnes hans sproglige bemærkninger, men her har han, som vænteligt var, været særlig uheldig. I det første afsnit overfører han uden videre den latinske aksentuation på det islandske sprog, og anfører eksempler, der formelt slutter sig til de latinske forbilleder, men som umuligt kan anvendes på det islandske sprog. Kun angivelsen af korte og lange stavelser er rigtig nok, da kvantiteten i islandsk og latin i alt væsentligt var ganske den samme. Iøvrigt er hans sproglige bemærkninger forkerte, hvaðarr er udvidelse af hvárr, hvern er sat for hvert efter sumar osv. osv.; jfr. anmærkningerne. Vanskeligst for os at forstå er Olafs bemærkninger om v. 9—11. Hvorledes det er faldet nogen digter ind at bruge et udtryk som torráðin-ól for vønd-ol og ovenikøbet at forlænge o i den ubetonedede afledningsendelse, er ikke til at begribe. Det samme gælder om læren om at (vind)ara er forkortet for (vind)ára. Men allerubegribeligst er tolkningen af v. 11. Der er næppe tvivl om, at det er Olafs fantasi, der her giver sig tilkende. Han har — formodentlig — blot villet vise, hvorledes disse linjer (særlig i v. 9 og 11) kunde læses og tolkes for på den måde at få frem paralleller til de latinske forbilleder. Til v. 10 mangler en sådan.

Ikke desto mindre må man — tiltrods for de begåede sproglige synder — højlig beundre Olafs opfindsomhed med hensyn til eksemplerne og den skarpsindighed, som han flere steder viser.

Virkelig originalitet viser Olaf kun i sine runcafsnit, i § 3 og 4. I anledning af 'stavens' navn kommer Olaf til at tænke på den gamle runefuthark på 16 tegn. Mulig er

han kommen på dette ved at læse Priscians bemærkning om, at Grækernes ældste alfabet bestod af 16 bogstaver. I selve fremstillingen er han dog afhængig af Priscian eller andre grammatikere. Under omtalen af 'stavens' betydning (potestas, magt) meddeler han kong Valdemars rune-sætning. Denne er i flere henseender meget interessant, også som en af de ældste sproglige danske sætninger, der haves. Meningen med sætningen skulde man tro var den, af alfabetets samtlige tegn at lave en forståelig sammenhæng. Man skulde da mene, at hvert tegn kun forekom éngang. Helt gennemført er dette ikke, idet n findes både i 1. og 2. ord, l i 4. og 6. ord, i i 4. og 5. ord; endelig findes 2 u i 5. ord, hvis ikke de skal læses som w (men i det ene hds. læses ou, o: óu?; i sætningen findes ellers ikke gjort forskel på korte og lange vokaler). Som anført i anm. er de to sidste ord vanskelige at forklare; nødig vil man tro, at Olaf har gengivet sætningen urigtig. At Olaf har haft let ved at forstå kongen og denne ham, mener jeg er hævet over enhver tvivl, selv om endelserne i det daværende danske sprog var ændrede og noget afsløbne¹. B. M. Ólsen har behandlet hele dette afsnit i sin afhdl. Runerne (1883) i forbindelse med prologen til de 4 grammatiske afhandlinger og den såkaldte Torodd runemester. Han har dér fremsat efter min mening uholdbare påstande, men det vilde føre for vidt at komme nærmere ind på den sag her; jeg kan henvise til min litt. hist.²

¹ Når dr. S. Larsen i sin store afhdl. om Saxo (i Aarbøger 1925) et par gange omtaler dansk i Saxos tid som noget for en nordmand eller islænding fremmed sprog eller at Saxo ikke har forstået islandsk helt godt, er dette sikkert en meget stærk overdrivelse. Selv om Saxo ikke vidste, at f. eks. Skagafirði var dativ-form, har han sikkert med største lethed forstået den sætning, hvori denne form forekom. Så fjerne fra hinanden var de nordiske sprog endnu ikke o. 1200.

II, 921—23. Olafs fremstilling forudsætter sikkert ingen skriftlig kilde. Runealfabetet var alle dage velkendt i Island. Andet og mere behøvede Olaf ikke til sin fremstilling — og så Priscian.

Olafs afhandling må vist siges at være velbevaret i det hele. Om man tør antage, at en prolog har oprindelig hørt til den eller til det første afsnit, ligesom § 10 kan siges at være prolog til afsnit to, er og bliver uvist. Jeg er ikke meget tilbøjelig til at antage det.

På den anden side kunde man tænke sig, at afhandlingen ikke helt forelå i sin oprindelige skikkelse. Samleren af de 4 afhandlinger og prologens forfatter kunde let tænkes at have foretaget ændringer. Af sådanne kan der dog kun være tale om et par mindre stykker, der ser ud til at være indskud i Olafs tekst. Det er stykket s. 21₄—14 og 24₁₀—25₃. Det første indeholder noget, som ligger udenfor den egentlige tankegang i § 1. Dennes indhold er meget logisk ordnet og indrettet. Forf. forklarer først *hljóð* 'lyd' i almindelighed. 'Lyd' er enten opstået af 'legemers' sammenstød eller den er 'åndelig' (denne sidste lades i det følgende helt ude af betragtning).

Den 'legemlige' lyd opstår enten af 'levende' eller 'livløse' ting. De 'livløse' tings lyd fremkommer enten ved sammenstød mellem 'rørlige' eller 'urørlige' eller 'rørlige og urørlige'. De 'rørlige' er elementerne, ild, vind og vande, de 'urørlige' er sten, malm eller strænge, de 'urørlige og rørlige' er vind, vand, ild: jord (eller andre ubevægelige ting). Herefter følger så det nævnte formentlige indskud, hvor der indføres et nyt moment, nemlig om lyden er sammenhængende, hvor enkelte lyde ikke høres eller skælnes, og det modsatte, hvad der er tilfældet med musik, hvis ypperste art er den såkaldte cælestis (h)armonia.

Efter dette kommer så fortsættelsen om lyd i eller fra 'levende' ting — lyd i levende, men 'vidløse' ting som græs, træer osv., lyd i 'levende forstand-begavede' ting α : stemmen; denne er igen enten 'skrivelig' eller 'uskrivelig'. Den 'skrivelige' er igen 'meningsfuld' eller 'uden mening' (bubu osv.). Den 'meningsfulde' hidrører atter enten fra 'naturen' (gråd, stønningen), eller fra 'et menneskes selvbestemmelse', d. v. s. fornuftig tale. Og dermed er overgangen til det følgende (talens dele og beskaffenhed) gjort. Det forekommer mig unægtelig, at det nævnte stykke kommer her som afbrydende al god sammenhæng. Man lægge også mærke til, at i »indskuddet« tales der atter om lyd i 'malme og strænge', hvad der blot er en gentagelse.

Endnu tydeligere er forholdet med det andet indskud. Her anteciperes noget, der senere og på rette sted behandles i § 8. Det er næsten utænkeligt og i indholdet fuldkommen ubegrundet, at en sådan antecipation skulde have fundet sted. Den ser ud som en bearbejders indskud og er det sikkert også. Også sproget synes anderledes end ellers; man lægge mærke til udtryk som »upphaldit hljóð«, »lífillátt hljóð«, »þenz upp«, som ellers ikke forekommer i afhandlingen; dog synes stykket at være noget påvirket af § 8 (jfr. udtrykket *hræring framflutningar samstöfu*, der her genfindes). Man kan finde disse indskud mærkelige, men det er vanskeligt at forstå, at de skulde hidrøre fra Olaf.

Iøvrigt synes afhandlingen at være uden indskud og således som Olaf efterlod sig den, bortset fra afskriverfejl, der er indløbne, især i versene.

III.

Afhandlingen er naturligvis fra først af ført i pennen af forfatteren selv. Han har mulig dikteret den til sine elever,

der så har afskrevet den. Nu findes den desværre kun i håndskrifter, der er 50—100 år yngre end forf.

Der er da for det første AM 748, 4°. Her findes den bl. 7^r—14^v. Der kan henvises til SnE III, LXIX—LXXII og B. M. Ólsens udg. XLVIII—LII. Det hele hds. er udgivet i SnE II, 397—494. Det er her kaldet A og det er lagt til grund for udgaven, da dets tekst utvivlsomt er den bedste; den er også den ældste, fra o. 1300—25. Naturligvis findes der her fejl af forskellig art, hvor da W har den rette tekst eller B.

Nærbeslægtet med A er AM 757, 4°, her kaldt B fra o. 1500. Her findes teksten på bl. 1—3^v. Håndskriftet er overordenlig vanskeligt at læse, men Jón Sigurðsson læste det og udgav det i SnE II s. 501—71. Det er hans læsning, der her er benyttet. Skriveren — eller hvem det nu er — har imidlertid udeladt nogle stykker i teksten, hovedsagelig afsnittene om runerne i § 3 og 4, 10, samt hele slutningen fra og med § 12, foruden nogle mindre sætninger og enkeltheder (jfr. anmærkningerne og oversigten hos BMO s. LVI). For tekstens oprindelige omfang har dette imidlertid ingen betydning, da der ikke er tvivl om, at disse stykker er vilkårlig udeladte¹. B har enkelte steder den rette læsemåde overfor A og W.

Så er der codex Wormianus, AM 242, fol., kaldt W, hvor de 4 grammatiske afhandlinger findes indledede med en prolog. Håndskriftet er fra midten af 14. årh. Afhandlingen findes s. 94—111. Teksten er her mindre god end i A, men har dog undertiden de rigtige læsemåder. Hvor B stemmer med W mod A, må det antages at være den oprindelige læsemåde².

¹ Jfr. BMO s. LVI ff.

² Et lille brudstykke findes i 757 b; det er en ren afskrift af W, og der er her intet hensyn taget dertil.

Der findes nogle lakuner i disse håndskrifter, hvorom anmærkninger giver fuldstændige oplysninger. Kun etsteds er det så uheldigt, at der er lakune i bægge håndskrifter (B tæller ikke med her), i § 16.

Forholdet mellem disse håndskrifter, som dog ikke kan have nogen særlig betydning her, har BMO søgt at bestemme (se især s. LXII), således at A skulde stamme i 2., B i 3., og W i 4. led fra et grundhåndskrift, dog således, at A og W bægge stammer fra samme i 2. led, medens B skulde stamme fra et forskelligt 2. led. Herom skal jeg ikke udtale mig nærmere, men slægtskab mellem bevarede håndskrifter er overhovedet noget af det vanskeligste at bestemme.

IV.

Da versene, der findes i afhandlingen, alle er udgivne i Skjaldedigtningen, kan der henvises dertil. Desuagtet kan det være hensigtsmæssigt at behandle dem kort i denne udgave og særlig dvæle ved de vanskeligheder, der er forbundne med nogle af dem; alle kan de ikke løses. I håndskrifterne er de mere eller mindre forvanskede. B. M. Ólsen har i sin udg. givet en meget udførlig tolkning af dem.

Da B. M. Ólsen i sin udgave har givet en fortræffelig ordfortegnelse, er det næppe nødvendigt her at give en så udførlig sådan.

Endelig bemærkes, at da håndskriftet 748 findes gengivet bogstavret i B. M. Ólsens udgave, er retskrivningen her normaliseret.

I. At greina hljóð.

ABW 62 Alt er hljóð þat er um kvikvendis eyru má skilja. Hljóð hefir margar kynkvíslir, ok verðr hljóð þat, sem náttúrliga megu eyru greina, af samkvámu tveggja líkama. Önnur hljóðs-grein er sú, er heilög ritning segir andliga
64 hluti hljóða. Líkamligt hljóð verðr annat af lífligum hlutum, en annat af líflausum hlutum. Hljóð þat, er heyriz af líflausum hlutum, verðr annat af hræriligum skepnum, en annat af óhræriligum, annat af samkvámu hræriligra hluta ok óhræriligra. Af hræriligum hlutum verðr hljóð sem af höfuðskepnum, eldi, vindum ok vötnum. Af óhræri- 10 ligum hlutum verðr hljóð sem steinum eða málmum eða strengjum, ok verðr þó þess kyns hljóð jafnan af hræring

Ingen overskr. i WB. 1. Alt . . . hljóð: omv. W. um: WB, ul. A. eyru AW, eyra B. skilja: heyra W. 2. ok: nú B. hljóð: alt tf. B. 3. náttúrl. . . eyru: omv. B. 4. Önnur: WB; en önnur A. 5. hluti . . . hljóða: WB; omv. A. 6. Hljóð — er: þat hljóð sem B. 7. líflausum: lífligum B. af: ii. tf. A. skepnum: hlutum B. 10. höfuðsk.: ul. B. eldi: W; ul. AB, jfr. S. 21, l. 2—3. 11. sem: af tf. B. eða (1): ok W. 12. þó: ul. W.

Kilden til det første stykke til s. 21₂₁ er ukendt, måske beror det på almindelig læsning i grammatíske skrifter: Dog minder den første sætning meget om begyndelsen af Donats Ars minor: Vox est aer ictus, sensibilis auditu.

L. 1 um er præp. 'gennem'; udtrykket er lidt knudret; simplere er As læsemåde, men forholdet WB taler for, at hin er oprindelig.

L. 4 er heilög osv.: prof. Joh. Pedersen har udtalt den formodning, at der hermed sigtedes til uforståelige lyd, som omtales f. eks. i 2. Kor. 12, 4 (»uudsigelige ord, som det ikke er et menneske tilladt at udtale«), jfr. tungetalen. Det er muligt, at dette er rigtigt.

nokkurs líkama lífligs eða ólífligs. Af samkvámu hræriligra ABW hluta ok óhræriligra verðr hljóð sem þá er vindr eða vötn eða eldr slær sínu afli við jörð eða aðra óhræriliga hluti. [Hljóð þat, er verðr af líflausum hlutum, er sumt ógreiniligt sem vinda-gnýr eða vatna-þytr eða reiðar-þrumur, en
5 sumt hljóð er greiniligt eptir náttúrligri samhljóðan, þeirri er philosophi kölluðu músikám, ok verðr þat hljóð hit efsta ok hit æzta af hræring hringa þeira vii., er sól ok tungl ok v. merki-stjórnur ganga í, þær er plánete heita, ok
10 heitir þat cælestis armonia eða himnesk hljóða-grein. Þessar stjörnur sagði Plató hafa líf ok skyn ok vera ódauðligar. Greiniligt hljóð verðr í líflausum hlutum, þat sem vér köllum listuligt hljóð, sem í málmum ok strengjum ok pípum ok alls kyns söngfærum]. Í lífligum hlutum ok
15 vitlausum verðr hljóð sem í viðum eða grösom ok þó af hræring nokkurs hræriligs líkama. Af lífandi hlutum, þeim er skyn hafa, verðr annat hljóð, þat er rödd heitir, en annat, þat er eigi er rödd sem fóta-stapp eða handa-klapp ok annat þvílíkt. Rödd er hljóð framfært af kvikvendis 66
20 munn, formerat af ix. náttúrligum tólum, lungum ok barka, tungu ok tveim vörrum ok iiiii. tönnum. En Priscíanús kallar rödd vera hit grannligsta loptsins högg ok
2.—3. vötn . . . eldr: omv. B. 3. sínu: með W og ul. við. 5.—6. sem—greiniligt: WB; ul. A; svá sem skr. B. 8. hringa | þeira vii.: omv. B; vii. ul. W. 9. ganga í: reika um B. heita: WB; eru kallaðar A. 10. þat: hljóð tf. B. eða—grein: ul. W. 11.—12. þessar—ódaudligar: ul. B. 12. þat: þeim B. 13. listul. hljóð: skemtanar tól B. sem: er tf. B. í málmum: ul. B. 14. söngfærum: fra Hljóð l. 4 og hertil synes at være et indskud. pípum—söngfærum: alls kyns söng ok pípum W; í klukkum ok í öðrum málmum tf. B. 15. ok vitlausum: ul. W. hljóð: ul. W. í: WB; ul. A. eða: ok W; ok í B. 16. hræring: WB; tenging A. lífandi: lífligum W. 17. skyn: B; sæn A; líkama W. 19. ok: eða B. þvílíkt: WB; slíkt A. 20. formerat: formeraz W; = formeruð (fem.). 22. kallar: segir B. grann-: B; grand- A; greini- W.

L. 22 loptsins högg: Prisc. Inst. I, 1: Philosophi definiunt vocem esse aerem (aeris?) tenuissimum ictum. SnE anfører fra Isidor (Orig. II, 19): vox est aer spiritu verberatus.

ABW eiginliga eyrum skiljanligt. Rødd greiniz á marga vega, önnur rødd er ritanlig, en önnur óritanlig. Óritanlig rødd er sú, er eigi má stöfum greina; ritanlig rødd er önnur merkilig, en önnur ómerkilig. Ómerkilig rødd er sú, er til enngar merkingar er þrøngd, sem búba, blictrix. Merkilig 5 rødd er önnur af náttúru, önnur af setning eða sjálfvilja. Merkilig rødd af náttúru er barna-grátr eða sjúkra manna stynr ok annat þvílíkt. Merkilig rødd af setning er sú, er framfæriz af sjálfvilja manns sem þetta nám: maðr merkir kvikendi skynsamligt ok dauðligt. 10

II. Frá stafa skipti ok tíma.

Stafr er hinn minsti hlutr raddar samansettrar, sá sem rita má, ok er stafr kallaðr hinn minsti hlutr eða óskiptiligir í því, sem heyrir allri samsetning stafligrar raddar, þvíat vér skiptum bækr í kápítúla, en kápítúla í klausur eða 15

1. eiginl.: einkannliga B. eyrum: ul. W. 1.—2. Rødd—ritanlig: ul. W. 2. er: ul. A. 2.—4. Óritanlig—ómerkilig: W; ul. A. 2.—3. Óritanl.—sú: Sú er órit. B. 4. Ómerkil.—sú: Sú er ómerkil. B. 5. enngar: nytsamligrar tf. B. þrøngd: hqfð W; sett B. búba bl.: bu ab bligstrix W; bumbo biccix B. 8. ok: eða W. þvílíkt: WB; slíkt A. 9. af: WB; með A. nám: W; ná AB; nám bet. sætning, definition. 10. -ligt (bis): -lig W. 11. overskr. ul. WB. 12. sá: WB; ul. A. 13. hinn—óskiptil.: ul. W. eða óskiptil.: ul. B. 14. sem: til tf. B.

L. 2 ritanlig osv.: SnE henviser til Diomedes grammaticus vox scriptilis, vox confusa est inscriptilis; men ordene er vel gengivelse af Priscians literata (quæ scribi potest) og illiterata (quæ scribi non potest).

L. 5 búba osv.: hos Prisc. findes andre eksempler, (coax, cra).

L. 7 barna-grátr osv.: hertil svarer hos Prisc. crepitus, mugitus et similia.

L. 9 maðr osv.: sml. hos Prisc. XI, 10: homo est animal rationale, mortale.

L. 12 Stafr osv.: Prisc. I, 3: Litera est pars minima vocis compositæ, hoc est quæ constat compositione literarum, minima autem quantum ad totam comprehensionem vocis literatæ ... litera est vox, quæ scribi potest individua.

L. 15 bækr osv.: jfr. et citat fra Isidor (XIII, 2) anført i SnE, der dog næppe er originalen.

vers, en klausur í málsgreinir, málsgreinir í sagnir, sagnir í ABW samstöfur, samstöfur í stafi. En þó eru eigi stafir náttúrliga óskiptiligir, þvíat stafr er rødd; en rødd er lopt eða af lopti formerað. En hvárt sem rødd er lopt eða lopts formeran, 5 þá er hon samansett af sínum þörtum sem loptit með því at þat er líkamligt ok allir líkamir eru samansettir, en jafn 68 hlutr verðr af jöfnu efni at geraz sem hold af holdi. En svá sem í náttúrligum líkqumum eru nõkkurir þeir hlutir, er einfaldir kallaz sem iii. hqfuðskepnur, eldr ok vatn, 10 lopt ok jörð, ok kallaz þessir hlutir eigi af því einfaldir, at þeir sé óskiptiligir, heldr af því, at hverr þeira hlutr er jafn sínu öllu, svá sem lítill gneisti hefir jafna náttúru hinu mesta báli, svá eru ok stafir óskiptiligir í misjöfn efni eða í þá hluti, sem ólíkir eru, þvíat a eða aðrir 15 raddar-stafir hafa stundum skamt hljóð en stundum langt, ok ef þeir hafa langt hljóð, þá hafa þeir ii. tíma. Philo-

4. lopts form.: af lopti formerat W. 5. af: WB; með A. 6. -settir: af sínum þörtum tf. B. 7. geraz: WB; getaz A. 8. líkqumum: hlutum B. 9.—10. vatn—jörð: jörð vqtn (vatn B) ok lopt WB. 11. hverr þeira: hvers þeira i. B. 13. -jöfn: BMO; -jöfnu alle. 16. tíma: jamlanga tf. W.

L. 1 vers: synes at måtte bet. den samme som ellers, nemlig verslinjer (latinske). søgn: ord, svarer til verbum i aml. betydning.

L. 5 samansett: synes at bero på et udtryk som følgende: Nam si aer corpus est et vox, quæ ex aere icto constat, corpus esse ostenditur Prisc. I, 4.

L. 7—8 En svá osv.: hele dette stykke er fri gengivelse af Prisc. I, 4: literas . . . elementorum vocabulo nuncupaverunt ad similitudinem mundi elementorum, sicut enim illa coeuntia omne perficiunt corpus, sic etiam hæc conjuncta literalem vocem quasi corpus aliquod componunt vel magis vere corpus. Nam — ostenditur (lige anført), quippe cum et tangit aurem et tripertito dividitur, quod est suum corporis, hoc est in altitudinem, latitudinem, longitudinem, unde ex omni quoque parte potest audiri præterea tamen singulæ syllabæ altitudinem quidem habent in tenore, crassitudinem vero vel latitudinem in spiritu, longitudinem in tempore. I det følgende nævner Priscian 'elementa', men polemiserer imod, at 'literæ' kaldes således.